

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ШІСТДЕСЯТНИКІВ (ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

ності і прихильності до етнонаціональних культурних цінностей.

1. Грушевський М. Духовна Україна / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1994. – 560 с. – (Збірник творів).

2. Грушевський М. “Малоросійские песни” Максимовича і століття української наукової праці / Михайло Грушевський // Український історик. – 1984. – № 1 – 4.

3. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период / Л. Н. Гумилев. – Л.: Наука, 1990. – 278 с.

4. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – 496 с. – (2-е изд. испр. и доп.).

5. Ісєвич Я. Проблема походження українського народу: історіографія і політологічний аспект / Ярослав Ісєвич // Україна давня і нова. Народ, релігія, культура. – Львів, 1996.

6. Липинський В. Листи до братів-хлібо-

робів про ідею українського монархізму / В'ячеслав Липинський. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – 470 с. – (2-е вид.).

7. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / Микола Михальченко. – Дрогобич – К.: “Відродження”, 2004. – 488 с.

8. Нельга О.В. Теорія етносу. Курс лекцій: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Нельга. – К.: “Тандем”, 1997. – 368 с.

9. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії / Надія Скотна. – Львів: Українські технології, 2005. – 348 с.

10. Степико М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи / М.Т. Степико – К.: Тов. “Знання”, КОО, 1998. – 250 с. – (філософсько-методологічний аналіз).

11. Чубатий М. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй / Микола Чубатий. – Нью-Йорк – Париж: Видання Організації Оборони Чотирьох Свобод України, 1964. – 159 с.

Уляна Міщук, викладач кафедри української мови

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ШІСТДЕСЯТНИКІВ (ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглянуто особливості поетичного дискурсу шістдесятників. На основі контекстуального опрацювання творчості Л. Костенко, В. Стуса, М. Вінграновського запропоновано модель ідеографічного словника мови письменника.

Постановка проблеми. Будь-який дискурс не може існувати ізольовано. Його розглядаємо крізь призму адресованості, впливу на читача. Відтак це зумовлює актуальність проблеми інтерпретації поетичного тексту крізь призму авторської лексикографії.

Аналіз останніх досліджень. Проблему взаємозв'язку мови, культури, етносу порушували брати Грімм, В. фон Гумбольдт, О. Потебня. Їхні ідеї знайшли продовження у працях сучасних лінгвістів, зокрема М. Кочергана, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, Л. Пустовіт, Н. Сологуб та ін.

Мета статті: на матеріалі поетичних текстів Л. Костенко, В. Стуса, М. Вінграновського окреслити групу номінацій з національно-культурним компонентом; запропонувати власну модель словника авторської мови.

Виклад основного матеріалу. В останні десятиліття особливого значення набула проблема глибинних зв'язків між мовою й етносом, мовою і національною ментальністю. Найбільш яскраво національно-культурна специфіка мови виявляється на лексичному рівні. Індивідуальний лексикон письменника завжди був у полі зору лінгвістів. І цілком закономірним є той факт, що будь-яка національна лексикографія будується зазвичай довкола імен визнаних майстрів національної літератури.

Українська лексикографічна практика (маємо на увазі словники авторської мови) репрезентована небагатьма іменами. Найбільшим досягненням у цьому напрямі є “Словник мови Шевченка у 2-х т.” та “Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка у 3-х т.” Тому доцільним вбачаємо

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ШІСТДЕСЯТНИКІВ (ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

працю над матеріалом, який відкриє читачеві мистецькі обрії поетів-сучасників і продовжить дослідження індивідуального стилю письменника крізь призму авторської лексикографії.

Звернення саме до творчості шістдесятників (Ліни Костенко, Василя Стуса, Миколи Вінграновського) видається нам актуальним з декількох причин: 1) дає змогу пізнати особливості художнього мовомислення того часу, беручи до уваги усі екстралінгвальні чинники; 2) уможливило виявлення особливості ідіостилу поетів, чия творчість протягом тривалого часу була штучно вилучена з українського літературного процесу; 3) потребує більшого теоретичного осмислення й різноаспектного наукового дослідження та збереження мовно-культурної пам'яті, зафіксованої у слові.

Творчість поетів-шістдесятників перебувала у полі зору таких мовознавців, як С. Єрмоленко, В. Русанівський, Л. Пустовіт, В. Калашник, А. Загнітко, О. Степанюк, Р. Стефурак, Т. Берест, Т. Беценко, П. Білоусенко, А. Бондаренко, Н. Данилюк та ін. Проте їхні дослідження стосувалися більшою мірою лінгвостилістичного аспекту. Але, як засвідчує світова практика, не може бути кращого джерела для вивчення індивідуального стилю письменника, як авторська лексикографія.

Перш ніж перейти до словника мови конкретних авторів як дослідницького підходу та інструменту аналізу, спробуємо виявити найхарактерніші особливості поетичного дискурсу шістдесятників.

Дискурс у науковій літературі прийнято тлумачити як взаємодію 3-х підходів: культурологічного, лінгвістичного і прагмалінгвістичного. За допомогою такого синтезу можемо пізнати культурний, науковий код етносу, цивілізації.

Якщо перший підхід передбачає розгляд культурних домінант відповідного суспільства у вигляді одиниць ментальної сфери – образів, концептів, другий – змістову і формальну зв'язність, дискурсивну сегментацію та поліфонію, то рівень прагматики пов'язаний насамперед із поняттям “прецедентний текст” і “прецедентний знак”. Прецедентними Ю. Караулов називає ті тексти, які мають надособистісний характер, тобто добре відомі і широкому оточенню певної особистості, включаючи її попередників і сучасників.

Під прецедентним знаком розуміють як мовний, так і немовний знак, який апелює до попереднього прикладу, активізуючи його у свідомості мовця чи слухача. Такі знаки здатні активізуватися у політичному, соціальному, ідеологічному чи будь-якому іншому контексті епохи.

Будь-який художній текст стає твором (дискурсом) лише тоді, коли він сприйнятий читачем

(і це сприйняття буде неоднозначне). Отже, зв'язок **автор – адресат** є неминучим. Саме в художньому (у нашому випадку поетичному) дискурсі найповніше реалізується відношення **адресат – адресант**, причому на суб'єктно-суб'єктно-мурівні.

Особливістю поетичних текстів шістдесятників є синкретизм інтелектуального, естетичного та емоційного, органічне злиття народнописаного начала з філософським, рішуче ламання казенних мовних шаблонів, новаторство тем і мотивів.

Якщо розглядати дискурс Л. Костенко, В. Стуса та М. Вінграновського з точки зору лінгвістичного підходу, то варто зосередити увагу на їх ідіолексиконі, який репрезентований групою номінацій з національно-культурним компонентом. Критеріями розмежування таких номенів можуть бути: 1) семантичний; 2) граматичний; 3) функціонально-стилістичний.

Перший критерій передбачає денотативний і конотативний зміст слів та словосполучень. Так, до лексем предметно-логічної співвіднесеності (денотативні семи) можна віднести: *господа, призьба, ганок, стріха, сволок, тин, студня, живопліт, дровіття; крайка, плахта, намітка, сірячина; рогачі, лантухи; голянички, поставці; шлях, манівці, бездоріжжя, безмежжя* (Л.К.); *шлях* (Л.К., В.С., М.В.); *піднеб'я, намистиння* (М.В.); *круча, круговерть, свічадо, віть* (В.С.). Таку лексику, в якій зафіксована матеріальна і духовна культура українського народу, прийнято називати понятійно-безеквівалентною А до експресивно-емоційних елементів, що належать до конотативного шару, відносимо стилістично забарвлені слова, зокрема номени вигуків походження, що містять інтенсивно-параметричні та оцінні семи. Найбільш яскраво вони репрезентовані у творчості Ліни Костенко: *“Ацар вже в душу скипетром – пихиць!”* [5, 39], *“У мене коні – ігиги!”* [5, 41], *“А він себе ляс по грудях...”* [5, 45] (сема підсилення); *“Я вже не я. Мене вже улелекали”* [5, 5] (сема ослаблення). Константа національно-мовної свідомості вербалізується також в інтенсивно-параметричних семах, які простежуємо у поетичних рядках М. Вінграновського: *“І тінь її, і відер тінь гойдлива Ідуть із нею – гойда-гойда-хить...”* [1, 169]; *“Бо кохання – нема йому краю, Гей-йо-гей, гой-йо-гой, ой-йо-йой...”* [1, 115]. Панорама творчих шукань митця часом знаходить свій вияв у суголосності мотивів. Порівняймо: *Стояла баба, руки склала, Старій давно пра-пра-пра-про...*” [1, 86] і *“дивлюсь: мій прадід, і пра-пра, пра-пра – усі ідуть за часом, як за плугом”* [6, 4].

Другий критерій ставить за мету виявлення номенів із показовими пестливо-зменшувальними суфіксами, тавтологічними утвореннями, порівняльними зворотами, неповними реченнями тощо. Ось наприклад: *“Красо моя! Вкраїночко моя! Ну, що мені робити – я не знаю”* [1, 50]; *“Гиля, моє скіфеня, гиля на вичинку шкіри”* [1, 49]; *“Я думав – сам іду. Дорога, і витребеньочка-ріка...”*, *“Я думав – сам іду. Тополі, та показміннячко-струмок...”* [1, 22]. Іноді на основі лексем із суфіксами-демінітивами творяться цілі мікротексти: *“Постояли. Зайшли в якесь подвір’ячко. Осель нема. Сади іще живі. Та все біжать по двієчко, по двієчко куріпочок рябесеньких в траві...”* [5, 19] або *“Човен хлече водиченьку, зламалось весельце. Цілять йому у личенько, цілять йому в серце”* [5, 45].

За допомогою третього критерію виявляємо культурологічну лексику, яка може виконувати в тексті функції створення національного колориту, інтимізації висловлювання і т. ін. Наприклад: *“Трипільських сонць шалена коловерт”* [7, 62]; *“...На синій звук любові і свободи, На синю Рось, що в снах моїх тече”* [1, 200]; *“Від магїстралі за два метри, уся закутана в що є, сидить бабуся, як Деметра, у відрах моркву продає”* [6, 123].

Як бачимо, лінгвістичний підхід до вивчення поетичного дискурсу так чи інакше переплітається з культурологічним та прагмалінгвістичним. Останній з них найбільш повно репрезентує мовистиль досліджуваних авторів. Як прецедентні знаки постають тексти В. Стуса та М. Вінграновського: *“І те – померти ачи жити – однаковісінько, їй Богу ж однаково”* [7, 122]; *“Усім однаково: і суцим, і тим, що будуть, що були...”* [1, 15]; *“Дай, Боже, хоч біди якої, Коли ні краю, ні коня, І долі дай – та злої! – нехай донищує до пня”* [7, 302].

Внутрішній діалог, неприйняття диктуючої волі обставин прочитуємо і в таких рядках В. Стуса: *“Тоді прости, прощай, проклятий краю, Вітчизно боягузів і убивць”* (пригадаймо слова І. Франка: *“Я ж не люблю її з надмірної любови”* або Є. Маланюка: *“Це ж ти – попівна Роксолана, Байстрюча мати яничар”*).

Твердість, непохитність духу митця засвідчують слова Ліни Костенко *“страждаю, мучусь, гину, а живу!”* (ремінісценція на Шевченкове *“Караюсь, мучусь, але не каюсь”*); *“Як мовчанням душу уяремлю, то який же в біса я поет?!”* (перегук із Франковим *“Декадентом”*).

Наведені контексти засвідчують, що імпліцитні та експліцитні засоби адресованості (алюзії, аналогії, гра слів, авторські відступи і т.ін.) – усе це

впливає на зовнішню структуру поетичного дискурсу, виражає його невичерпні естетичні можливості.

Оскільки праця такого типу має аналітичні можливості й може бути ключем до вивчення мови автора, розуміння особливостей його творчості, обмежувати її роль лише роллю довідника, як вважає Ю. Караулов, несправедливо й неправильно [3, 4]. Адже словник мови автора може фіксувати не тільки слово, а й усе багатство мовних одиниць – від морфеми до речення.

Хоча алфавітне розташування лексики, і полегшує опрацювання інформації, все ж дотримуємося думки, що реєстр словника має становити лексичну систему або мікросистему, а не набір “ізолюваних” від контексту слів.

Щоб якнайповніше охопити лексичне багатство досліджуваних авторів, пропонуємо розглянути ідеографічну систему організації реєстру, беручи за основу трирівневий принцип вивчення мовної особистості (вербально-семантичного, лінгвокогнітивного та мотиваційного).

Тип і призначення словника

Словник належатиме до тлумачного типу. У ньому якомога повніше буде репрезентовано лексичне багатство мови поетів, максимально виражений рівень тезаурусу та прагматикону.

Характер словника

- за обсягом матеріалу – повний (авторський тезаурус);
- за кількістю досліджуваних авторів – збірний;
- за основним об’єктом опису – стилістичний словник (описує семантико-стилістичні риси творчості авторів);
- за одиницею опису – словник із заголовною одиницею, яка дорівнює слову, і заголовною одиницею, більшою від слова (словник стійких висловів, цитат);
- за способом опису – багатопараметричний словник;
- за розміщенням заголовних одиниць – неалфавітний, ідеографічний.

Структура словника

Пропонуємо III блоки словника, відповідно до 3-х рівнів мовної особистості. Словник ставить своїм завданням зафіксувати в основному повнозначні лексичні одиниці, ті, які є домінантою мово-стилю запропонованих авторів.

Реєстр словника становитимуть загальноживані одиниці та авторські новотвори, зокрема лексико-тематичні групи на означення мови, мислення, волевиявлення та почуттів, світосприймання, різних видів діяльності і т. ін.; образи, символи; стійкі вислови, цитати.

